

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор,
С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КОРЕЛЯТИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУР У ВІТЧИЗНЯНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: МЕНТАЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

Політична та правова культури у сучасних суспільних процесах мають визначальне значення, оскільки детермінують траєкторію діяльності всіх суб'єктів суспільно-політичних відносин. У свою чергу обидва типи культур уособлюють певні цінності, які мають ментально-історичне підґрунтя. Вочевидь, особливості корелятивності політичної та правової культур визначаються не тільки сучасними суспільно-політичними процесами, а й ментальними константами, традиціями, архетиповими символами буття українського народу.

Корелятивність політичної й правової культур обумовлені низкою чинників: вищенаведені типи культур є складовими загальної культури особистості та суспільства, що передбачає їх взаємопроникнення; політична та правова культури певного народу формуються й розвиваються на єдиній ментально-історичній основі; політична та правова культури у демократичному суспільстві спрямовані на реалізацію схожих цінностей, а саме: свобода, відповідальність, громадянська активність, політико-правова рівність, захист прав та свобод людини, уявлення про які сформувалися під впливом історичних подій, історичної долі конкретного народу; змістовне наповнення політичної та правової культур напряму залежить від політичної системи держави, особливостей суспільного розвитку конкретної країни; політична та правова культури є ціннісним підґрунтям для розвитку громадянського суспільства й правової держави; від ступеня розвиненості політичної та правової культур у певному суспільстві залежить рівень громадянських якостей окремої людини, її ставлення до суспільно-політичних та правових процесів у державі [1, с. 112–130].

Враховуючи багатогранність взаємодії політичної та правової культур, ми зосередимо увагу на ментальній основі цього процесу. На думку О. Козлової, менталітет виступає специфічним полем вибору суб'єктом своєї лінії поведінки, життєдіяльності, виявленої в певних ціннісно-нормативних параметрах. Ментальний регулятор обумовлює прийняття цінностей і норм індивідом, суспільною групою, суспільством в цілому. Соціокультурний розвиток постійно удосконалює цю здатність людської свідомості й приводить до появи

різного роду психологічних, соціально-психологічних, повсякденних, ідеологічних, нарешті – наукових уявлень, на базі яких формуються ціннісно-нормативні ідеали. Як форма виявлення групової свідомості менталітет відіграє важливу роль у забезпеченні єдності та цілісності відповідної соціальної групи у зв'язку із закріпленими в ній цінностями, нормами поведінки.

На переконання фахівців, однією з фундаментальних рис українського менталітету є прагнення до свободи у різноманітних її формах. Відповідно вищеозначена цінність знайшла своє відображення у політичній та правовій культурах вітчизняного суспільства. Свобода як одна з базових цінностей демократичної політичної та правової культур передбачає вільний вибір людиною політичних поглядів, беззастережну реалізацію власних прав та свобод, законодавчі можливості щодо захисту політико-правових інтересів і переконань. У свою чергу, саме розуміння свободи певним суб'єктом суспільних відносин, її меж, форм, засобів реалізації напряду залежить від рівня розвитку його політичної та правової культур, ментально-історичної матриці суспільної свідомості.

Політична та правова культури у своїй взаємообумовленості дозволяють проявитися свободі людини, яка знаходить своє втілення у конкретних соціальних діях. На переконання Т. Крамара, свобода як можливість вибору повинна реалізуватися у вигляді конкретного раціонального вчинку, у вигляді завершеної форми у результаті численного підбору безлічі можливих варіантів. Але по-справжньому вільний вибір можливий лише у вільному незалежному суспільстві, де відсутній тиск зовнішніх обставин. Тобто коли вибір людини зумовлений не тиском необхідності, а її системою внутрішніх цінностей, особистісних переконань. Багатоаспектність вибору – це наявність різноманітності мотивів людської діяльності, кожний з яких може бути по-своєму виправданий. Вибір роблять не заради його самого, а для задоволення своїх інтересів. Щоб досягти задоволення своїх інтересів, потреби усвідомлюються чи пізнають і на цій основі суб'єкти визначають мету і розгортають діяльність. Остання поєднує два види необхідності: внутрішню (до неї належать потреби, інтереси тощо), і зовнішню, яку становлять речі та відносини, необхідні для задоволення потреб.

У контексті нашого дослідження, варто вести мову про політичну та правову свободу, які фактично забезпечують існування одна одної та відображають взаємообумовленість політичної та правової культур. Зокрема, класик політико-правової та філософської думки Ш. Л. Монтеск'є стверджував, що закони в державі відновлюють свободу і рівність, але останні неминуче набувають політичного характеру і перебувають у тісному зв'язку з правом. У природному стані люди народжуються рівними, але вони не можуть зберегти цієї рівності – суспільство забирає цю рівність у них, – і вони зно-

ву стають рівними тільки завдяки законам. Керуючись таким уявленням, Ш. Л. Монтеск'є визначав політичну свободу як право робити все, що дозволено законами. Якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то у нього не було б свободи, оскільки те ж саме могли б робити й інші громадяни. Ш. Л. Монтеск'є не пов'язував політичну свободу з якоюсь певною політичною системою, зокрема з демократією, підкреслюючи, що політична свобода може бути тільки в державі, де всі відносини регулюються правом і де закони панують над волею правителів. У деспотії немає законів, а значить, немає і політичної свободи, там панує свавілля і рабство. Отже, мірою свободи за Ш. Л. Монтеск'є незмінно виступає право.

Історія розвитку нашого народу свідчить про постійну боротьбу українців за реалізацію права на вільне існування, утвердження власних культурних, політичних та правових цінностей [2, с. 125–148]. Вочевидь, існування політичної свободи у суспільстві неможливе без розвинутої правової свободи, оскільки саме у правових нормах визначаються прийнятні для держави та соціуму межі політичних прагнень і засобів їх реалізації суб'єктами суспільно-політичних відносин.

Правова свобода має два джерела: формальне (позитивне право, норми права) і змістовне (природне право). Правове регулювання полягає у трансформуванні природного права, тобто втілення природного права у закон. Процес такої трансформації – втілення природного права у закон (правову норму) і, навпаки, наповнення юридичної норми природно-правовими цінностями – розкривається за допомогою вчення детермінізму. Такий підхід дозволяє уявити природне і позитивне право як єдність внутрішніх взаємопов'язаних сторін. Кожна із цих сторін вбирає у собі свою протилежність: природне право вміщує як форму свого здійснення позитивне право, а останнє – сукупність об'єктивних властивостей і соціальних потреб як свою базу складову. Однак таке розуміння не виключає першопричини природно-правових норм.

На переконання С. Яремчук, природне право за своєю сутністю первинне і відіграє визначальну роль відносно позитивного права. За його допомогою здійснюється оцінка юридичних норм, виявляється їх відповідність праву як мірі свободи. Таким чином, природне право і право позитивне співіснують як необхідні та важливі умови буття права як цілісного суспільного феномену. Правова свобода виявляє себе як єдність протилежностей: природно-правових і позитивно-правових начал. У цьому і виявляється високий рівень інтеграції права і свободи.

Необхідно зазначити, що інтерпретація норм природного права, їх розуміння та втілення напряму залежать від ментально-історичних особливостей

генези конкретної нації. Зокрема, сутність свободи для українців полягає, перш за все, в індивідуальній свободі, можливостях реалізувати власний життєвий проект у не завжди сприятливих соціально-економічних та правових умовах (як свідчить історія українського народу). Саме тому така ментальна цінність українства як свобода безпосередньо корелюється з індивідуалізмом.

Аналізуючи сутнісні характеристики свободи як аксіологічної константи українського менталітету, та визначаючи її як підґрунтя взаємообумовленості політичної та правової культур неможливо залишити поза увагою таку цінність, як відповідальність. Відповідальність органічно пов'язана зі свободою прийняття рішень, із вибором цілей і способів, методів і стилів її досягнення. Свобода особистості у сучасному демократичному суспільстві означає життя за своїми принципами, самодостатність та відповідальність за цей вибір перед самим собою і за власну долю, за свій розвиток і самореалізацію, за вистражане вміння слухати власну совість. Отже, свобода і відповідальність взаємно зумовлюються: чим більше особистість прагне бути вільною, тим більшу відповідальність вона має покласти на себе, і водночас свобода, котра позбавлена відповідальності, переростає у свавілля, а відповідальність, позбавлена свободи, перетворюється на засіб пригнічення особистісного джерела у людині. Відповідальність неможлива без таких важливих психологічних рис-властивостей, як ініціативність, самостійність, упевненість, внутрішня свобода, що допомагають особистості самореалізуватися і стати повноцінним членом суспільства [3, с. 92–93]. Вищезначені психологічні властивості, на нашу думку, є змістовним наповненням українського менталітету, які забезпечують ціннісне підґрунтя корелятивності політичної та правової культур.

Таким чином, політична та правова культури українського соціуму взаємообумовлюють існування одна одної й базуються на спільному ментально-історичному підґрунті. Така спільність забезпечується, в першу чергу, реалізацією низки цінностей, зокрема таких, як свобода, відповідальність, справедливість, рівність, демократизм тощо. У сучасних умовах розвитку вітчизняного суспільства втілилась така важлива ментальна та політико-правова цінність, як свобода. Вона зреалізована у побудові незалежної Української держави, демократичному способі буття українства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя : монографія / О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2016. – 560 с.

2. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 352 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.

О. Н. Кириленко, доктор политических наук, профессор,
Ровенский государственный гуманитарный университет;

А. Н. Чубатенко,

Общественная организация «Всеукраинский общественный фонд ЗАВТРА»

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОСНОВЫ ТРАНСФОРМАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ

Политическая ментальность как важный элемент политической культуры включает стереотипные установки в сфере политических ценностей и отношений, другими словами – определенный политический коллективный образ мыслей. Ментальность имеет и практическое воплощение в системе относительно устойчивых образцов политического поведения.

Соответственно этапам исторического развития общества и сферы политики в частности можно выделить три типа политической культуры – тоталитарную, авторитарную и демократическую. Данные формы политической культуры связаны с различными моделями функционирования политических институтов, взаимодействия их с неполитическим/гражданским обществом. В таком аспекте специфика национального политического развития демонстрировала и демонстрирует общие черты политических режимов и политической ментальности. Однако каждая страна имеет и уникальные, особенные характеристики политических феноменов и политической ментальности.

Необходимо отметить, что различия, неравенство в развитии национальных социальных систем и их политических институтов исторически проявляло себя в конфликтно-конкурентной модели международных отношений. В современных условиях данная модель и соответствующие концепции / доктрины внутренней и внешней политики стран мира продолжают воспроизводить принципы неравенства, противостояния и борьбы национальных интересов.